

KOSMOGONIK MIFLARNING BADIY TALQINI

Shukurova Anora Fozil qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17511701>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 1- noyabr 2025 yil

Ma'qullandi: 2-noyabr 2025 yil

Nashr qilindi: 3-noyabr 2025 yil

KEY WORDS

kosmogoniya, mif, mifologik tafakkur, xalq og'zaki ijodi, samoviy afsonalar, badiiy talqin, epik diffuziya, astral mif.

ABSTRACT

Ushbu maqolada kosmogonik miflarning badiiy talqini, ularning xalq og'zaki ijodi hamda yozma adabiyotdagi namoyon bo'lish shakllari tahlil qilinadi. Maqolada badiiy asarlarni mifologik yondashuv asosida o'rganishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Bugungi kunga qadar folklor sohasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, uning ayrim jihatlari hali ham to'liq o'rganilmagan. Shulardan biri — kosmogonik mifologiya masalasidir. Mazkur maqolada ertaklar va xalq og'zaki ijodida uchraydigan kosmogonik miflarning ayrim turlari, ularning badiiy talqini hamda mifologik obrazlar tizimi ilmiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Muallif mavzu yuzasidan mavjud ilmiy qarashlarni tahlil qilib, o'z fikr va mulohazalarini ilgari suradi.

Mifologik afsonalar orasida esa eng keng tarqalgani kosmogonik miflar ta'sirida shakllangan samoviy afsonalardir. Voqelikni xayoliy uydirma, fantastik tasvir vositasida bayon qilish, matnning fabula shaklida shakllanganligi va musiqa jo'rligisiz ijro etilishi, qahramon sarguzashtlarining har uchala makonda (ko'k, zamin va er osti olami) Uchishi, bayonning retrospektiv xarakterga egaligi, ya'ni asosan " zamonda yoki mifik zamondagi voqealarning hikoya qilinishi, ifodalab berilayotgan voqea-hodisaning aytuvchi shaxsi bilan aloqador emasligi, tinglovchi va aytuvchi tomonidan haqiqatan bo'lib o'tgan voqea sifatida qabul qilinishi, mezoniy badiiy shaklga ega bo'lmaslik o'zbek xalq samoviy afsonalarining o'ziga xos janr xossalarini tashkil etadi. O'zbek xalq samoviy afsonalari kosmogonik karashlar asosida vujudga kelgan. Samoviy afsonalarning yuzaga kelishi va tarixiy evolyutsiyasida qadimgi ajdodlarimizning kosmogonik tasavvurlari ilk kommunistik asos vazifasini o'tagan. Kosmogonik mif va e'tiqodiy qarashlar qadimgi odamning olam haqidagi eng ko'hna ibtidoiy tasavvurlari yig'indisidan iborat bo'lgan. Samoviy afsonalar esa ana shunday mifologik tushunchalar tizimining asrlar davomida badiiy jihatdan takomillashtirilgan, ya'ni kosmogonik miflarning hikoyaviy usulda bayon qilingan ko'rinishidir. Samoviy miflarning ayrimlari qadimgi marosimlarga, irim-sirim va ular bilan bog'liq aytim hamda alomatlariga singib ketgan bo'lib, har xil e'tiqodiy inonch va ta'qiqlarning kelib chiqishiga asos bo'lgan. Xususan, yangi oy chiqqanda maxsus duo aytimlarini takrorlab, yuzga fотиha tortish, oy yoki quyosh tutilganda temir buyumlarni ta'qiqlash, kalima keltirish, yulduz uchganini ko'rganda kimningdir joni uzildi, deb kuyunish, botayotgan quyoshga qarab tupurmaslik kabi rasm-rusum va ta'qiqlar, shuningdek, yomg'ir yog'dirish va uni to'xtatish, quyun, momaqaldiroq,

yashin, yer qimirlashi kabi tabiiy hodisalar bilan bog'liq xalq qarashlari samoviy asotirlarning e'tiqodiy inonch shaklida saqlanib qolgan rudimentlari hisoblanadi. Xalqimiz orasida hozirga qadar saqlanib qolgan samoviy afsonalar bevosita osmon jismlari to'g'risidagi qadimiy kosmogonik miflarning tarixiy evolyutsiyasi mahsulidir. O'zbek folkloridagi samoviy afsonalar mavzu qamroviga ko'ra quyidagi tiplarga bo'linadi: 1. Olamning ibtidosi va intihosi haqidagi afsonalar; 2. Osmon yoritqichlari to'g'risidagi afsonalar; a) oy bilan quyosh haqidagi afsonalar; b) yulduzlar to'g'risidagi afsonalar. 3. Tabiiy hodisalar bilan bog'liq afsonalar; 4. Xalq taqvimi bilan aloqador afsonalar. Samoviy afsonalar olamning ibtidosi va intihosi, osmon bilan yerning yaratilishi va bir-biridan ajratilishi, oy, quyosh, yulduzlar hamda tabiat hodisalarining hosil -bo'lishi haqidagi qadimiy e'tiqodlar va mifologik tasavvurlar asosida shakllangan. Borliqning vujudga kelishi bilan aloqador samoviy jarayonlar sababini izohlash, tushuntirish maqsadida yaratilgan xalq nasriy asarlari dastlab sof mifik tasavvur tarzida mavjud bo'lgan. Samo, zamin va osmon jismlari to'g'risidagi bunday e'tiqodiy qarashlar hamda samoviy miflarning poetik evolyutsiyasi davomida ajdodlarimizning olam haqidagi ilk asotirlari xalq og'zaki ijodi, amaliy hamda tasviriy san'at asarlariga singib ketgan. Natijada samoviy kultlar bilan aloqador asotirlarning moddiylashtirilgan ko'rinishlari - miflarning turli-tuman haykalchalar, bezak va taqinchoqlar, uy-ro'zg'or anjomlaridagi chizgilarda o'z ifodasini topgan tasviriy ko'rinishlari yuzaga kelgan.

Qadimgi kosmogonik miflar syujeti va obrazlar tarkibining folklor asarlariga, jumladan, samoviy afsona va ertaklar syujetiga ko'chishishi, jarayonini Etagan yoki Yetti qaroqchi yulduzlari to'g'risidagi astral miflarning epik diffuziyasi misolida ko'rib o'taylik. Ma'lumki, Yetti qaroqchi yulduzlari haqidagi eng qadimiy tasavvurlardan biri - ularni ezgu kuch timsoli deb tushunishga asoslangan mifik qarashlardir. G'arbiy tualiklar bu yulduzni Chedixan yoki Dolon Burxan deb atashadi. Avval zaminda istiqomat qilib, so'ngra ko'kka ko'tarilgan va yarim tangri darajasida tasvirlangan yetti aka-uka to'g'risidagi afsonalar ana shu yetti yulduzga bog'lanadi. Turkiy xalqlar, shuningdek, mo'g'ul va buryat mifologiyasida yulduzlarini yetti bahodir sifatida tasvirlash an'anasi keng tarqalgan. Xususan, oltoy qahramonlik eposi "Maaday qara"ning ikkinchi qismi Ko'gedey Merganning afsonaviy sarguzashtlariga bag'ishlangan va qahramonning g'ayritabiiy do'stlari ko'magida Oyxonning go'zal qiziga uylanishi tasviri bilan yakunlanadi. Epos talqinicha, Oyxonning qiziga talabgor bo'lib kelayotgan Ko'gedey mergan "yetti yo'l tutashgan joyda" birin-ketin o'ziga ikki tomchi •suvdek o'xshash olti nafar bahodir bilan uchrashadi. Asar so'ngidagi keltirilgan bir epik xulosa "Maaday qara"ning syujeti an'anaviy kosmogonik mif talqinlari asosida shakllanganligini ko'rsatadi. Bu Etagan yulduzlarining paydo bo'lishi haqidagi qadimgi turkiy astral mifning epik asar syujetiga diffuziyalashgan ko'rinishidir:

Kok leneri ol lubinde,
Jeti kaan depibdbbistar har,
Jeti tuney Kogudey mergen
Toygo hraatkati ol dor dejit,

Ma'nosi: "Ko'kning olis tubida shu'la sochayotgan Yetti hoqon yulduzi bor. Bu bir-biriga o'xshash yetti Ko'gedey Merganlar emish. To'yga borishayotganmish go'yo"). G.N.Potanin tomonidan yozib olingan qadimgi buryat miflaridan ham Yetti qaroqchi yulduzlari yer bilan osmon o'rtasiga osilgan "zurge", ya'ni "oltin qoboq"ni otgani kelayotgan yetti bahodir shaklida tasvirlanadi. Ko'rinadiki, bu asotir ham qadimgi turkiy mifologiyasidagi to'y bilan bog'liq samoviy motivlarga tipologik jihatdan daxldor bo'lgan arxaik syujet asosida kelib chiqqan. Yetti nafar Ko'gedey Merganlarning to'yga ketayotgandagi holati Yetti hoqon yulduzlariga o'xshatilgani singari, "altbin zurge" otish odati ham aslida to'y marosimi bilan bog'liqdir.

Chunki "altbin zurge" yoki uning o'zbeklar orasida ommalashgan "oltin qoboq" otish o'yini tarzidagi ko'rinishi asosan nikoh to'yi marosimlarida o'ynalgan. Yuqoridagi qiyosiy tahlillar Etagan yulduzi to'g'risidagi qadimgi turkiy va buryat-mo'g'ul miflarining genetik ildizlari bu yulduzlarni yetti homiy sifatida tasavvur qilishga asoslangan yagona astral qarashlarga bog'lanadi, deb xulosa chiqarishga imkon beradi. "Maaday qara" eposida badiiy talqin qilingan kosmogonik syujet Etagan yulduzlari haqidagi arxaik mifning qadimiy motivlarini o'zida saqlab qolganligi bilan xarakterlidir. Bizning fikrimizcha, Etagan yulduziga aylangan yetti bahodir to'g'risidagi qadimiy mifning bobo syujeti turkiy xalqlar folkloridagi an'anaviy homiylar hamda g'ayrioddiy ko'makchilar obrazining yuzaga kelishiga asos bo'lgan. Turkiy xalqlar folkloridagi yetti samoviy bahodir haqidagi mifologik tasavvurlar asosida yaratilgan "Ahmadlar", "Ermana mergan" kabi o'zbek xalq ertaklarida, shuningdek, "Muqam So'yunjan" nomli turkman xalq ertagida safarga o'tlangan qahramon yo'lda "sirli" odamlarga duch keladi va ular bilan do'stlashib, sarguzashtlarni birga boshdan kechiradilar. G'ayritabiiy do'stlar soni "Ahmadlar" va "Muqam So'yunjan" ertaklarida 4 ta, "Ermana mergan"da 3 tadir. O'zbek ertagida ular Ahmad so'vushak, Ahmad sichqon, Ahmad yugurak, Ahmad o'qchi deb atalsa, turkman ertagida Ahmad tegirmonchi, Ahmad chimxo'ra, Ahmad ko'rgib, Ahmad burganakli ("burganmak" so'zi turkman tilida "sovqotmoq" ma'nosini bildiradi) obrazlari tasvirlangan. O'zbek va turkman ertaklarini bir-biri bilan bog'lab turuvchi tayanch nuqtasi yetti afsonaviy homiy haqidagi qadimiy mifga bog'liqdir. Ertaklarda homiylar soni yettita emasligiga sabab, bu motiv aslidan yiroqlashib, mifologik e'tiqodlarning folklorga ko'chishi natijasida yetti afsonaviy ko'makchi vazifasi to'rt Ahmad obrazida mujassamlashishidir. Zero, Yetti qaroqchi - Etagan yulduzlari haqidagi mifologik tasavvurlarni o'zida to'la aks ettirgan oltoy eposi "Maaday qara"dagi qator motivlarni yuqoridagi ertaklar bilan qiyoslab o'rganish shunday xulosa chiqarishga imkon beradi. Eposning ikkinchi yarmi Ko'gedey Merganning afsonaviy sarguzashtlariga bag'ishlanadi. Qahramonning g'ayritabiiy do'stlari ko'magida Oyxonning go'zal qizga uylanishi bilan yakunlanadi. Oyxonning qiziga talabgor bo'lib kelayotgan Ko'gedey Mergan "yetti yo'l tutashgan chorrahada" birin-ketin o'ziga ikki tomchi suvdek o'xshash 6 ta bahodir bilan uchrashadi: Shunisi xarakterliki, botirlaming har qaysisi ma'lum bir g'ayritabiiylikka ega: biri ko'l suvini simiradi, to'ymaydi; ikkinchisi yerga quloq tutib olamdagi barcha sirlarni ang'lay oladi; yana biri odatdan tashqari yugurishi bilan mashhur va h.k. Yetti botir bir-birlariga nomladilar: Er Tabindaychu (yer tinglovchi), Tuu Uzeechi (Tog'ko'taruvchi), Talay Uurtaychi (Dengiz - ko'l suvini ichuvchi), Tash I» ivish (Tosh teruvchi), Sekittpek (Sakrovchi), Qas Adaachi (G'oz otuvchi) va Ko'gedey Mergan.

"Maaday qara"dagi mifologik syujet Etagan yulduz haqidagi qadimiy motivlarni o'zida saqlab qolganligi bilan xarakterlanadi. Bu qarashlar qardosh turkiy xalqlar folklorida ham uchraydi. Etagan haqidagi mifning bobosyujetidagi motivlarning saqlanish darajasi bir xil emasligiga sabab, turkiy xalqlar etnik siljishi natijasida o'ziga xos folklor an'analarning paydo bo'lishidir. O'zbek xalq ertaklarida 7 ko'makchi obrazi uchrasa-da, ularning eng muhim xususiyati - yulduz bilan bog'liqlik motivi unutilgan. Ammo oltoy eposi va o'zbek xalq ertaklaridagi g'ayrioddiy ko'makchilar obrazining tipologiyasi funkstional-genetik jihatdan bir-biriga mos keladi. Epik shartlarni bajarishda qahramonga yordamlashadigan 7 yulduzning mifologik tabiati an'anaviy uch sinovdan o'tish paytida namoyon bo'ladi. Olov bilan sinash motivini bobosyujetdagi birinchi shart bo'lgan deb o'ylaymiz. "Ahmadlar" ertagida birinchi shart bo'yicha Ahmad qizitilgan temir uyda sinalsa, bu motiv oltoy eposida Oyxon olomon kelayotgan yigitlar oldidagi oddiy to'siqlardan biri al.i.iiida tasvirlangan.

"Ahmadlar" ertagida tasvirlanishicha, qahramon tog'dan-toqqa o'tib borayotsa, bir mahal "shunday jazirama issiqda bir kishi egniga qirq po'stin kiyib, iyagi-iyagiga tegmay qaltirab yotgan emish", Qahramon o'zining birinchi adashi - Ahmad so'vushak bilan shu tariqa uchrashadi. Ahmad so'vushak funkstional-genetik jihatdan "Ermana mergan" ertagidagi Suvchi, turkman ertagi "Muqam So'yunjon"dagi Ahmad burganakli, oltoy eposidagi Dcngiz

suvini ichuvchi obrazlari bilan aslida bir asosga bog'lanadi. Ahmad so'vushak Temirxon podsho shartlaridan birinchisini bajaradi: "Ahmad so'vushakni temir uyga solib, qirq tuya o'tinni lampa moyga botinib yoqaveribdilar, o'tin tamom bo'hbdi. Odam gapmi, kuli ham qolmagandir! - debdi vazir. Temir uy sovigandan keyin ochib qarasar, Ahmad so'vushak "sovuq ekan" deb turganmish". Sinov-inistiastiya marosimi bilan bog'liq bu motiv turkman ertagida ham uchraydi. Ammo turkman ertagida bu motiv podshoning uchinchi sharti sifatida bayon etiladi. Shoh qo'ygan oxirgi shartga ko'ra, cho'g'dek qizdirilgan temir uy ichida qirqta temir yostiqa bosh qo'yib, kun botgandan tong otguncha yotib, tirik chiqish zanjir edi. Qahramon shu shartni ham omon-eson bajarsa, maqsadga erishadi. Muqam So'yunjon do'stlari ko'magida avvalgi ikki shartni muvaffaqiyatli bajargandan keyin, uchinchi sinovga duch keladi. Temirdan yasalgan uy ichiga qirqta temir bolish qo'yib, ertalabdan kechgacha obdon qizdiriladi. Cho'g'dek yonayotgan uyning yaqiniga yo'lab bo'lmaydi. Quyosh ufqqa bosh qo'ygach, Ahmad burganakli temir uy ichiga kirib ketadi. El-yurt uyquga ketgandan keyin Ahmad chimxo'ra ikki marta daryodan suv simirib kelib, temir uy ustiga puflaydi. Tong otgach, podsho odamlari kelib, temir uyni ochib ko'rishsa, Ahmad burganakli: - Og'aynilar, ustinni yopinglar, muzlab ketdim! - deb tishi-tishiga tegmay qaltirayotganmish. Olov yoki issiq bilan sinash motivi "Maaday qara"da ham juda jozibali tasvirlangan. Ko'gedey mergan bilan uning hamrohlari hoqon o'tovi oldida paydo bo'lishganida, Oyxon yigitlarga muruvvat ko'rsatib, yetti qavat temirdan yasalgan uyda dam olishni taklif qiladi. Yetti bahodir tosh bo'lishlarga bosh qo'yib, uyquga ketganlaridan so'ng hoqon odamlari temir uy tagidan o't yoqadilar. Garchi botirlarning yettovi ham olov bilan sinov shartida ishtirok etishsa-da, Ko'l suvini ichuvchi tufayli omon qoladilar. Temir uy cho'g'dek qizib turganida ko'l suvini ichuvchi tugmalaridan birini yechib bitta ko'l suvini tu'kib vul turadi. Bu uchinchi marta takrorlanganida qizib turgan temir uyning u In muzlab, botiriar qalin tuman ichida qoladilar, metall devorlar sovuqqa bardosh berohnay, etti bo'lakka parchalanib ketadi. "Maaday qara"da temir uyda sinash motivining nikohdan avvalgi sinovlarda talqin qilinishi ibtidoiy to'y oldi marosimlari bilan bog'liq. Uylanuvchi yigit nikoh shartlarini bajarishdan burun o'z aql-zakovati hamda yigitlik qudratini namoyon qilgan.

Otoy eposida qizdirilgan temir uy ichida 7 botirning bari sinab ko'rilsa, ertakda Ahmad so'vushak va Ahmad burganaklining yakka o'zi bu shartni bajaradi. Qolgan Ahmadlar bu qadar dahshatli issiqqa bardosh berishga qodir emas. Shimoliy Amerika miflarida hikoya qilinishicha, to'y marosimi paytida ritual udumlarni bajarayotgan bo'ydoq yigitning issiqqa, sovuqqa chidamliligi sinab ko'rilgan. Qahramon mifik homiylar bergan sirli narsalar tufayli tabiat stixiyasi ustidan g'olib chiqadi. "Ahmadlar" ertagida so'vushakning yakka o'zi birinchi shartni bajarishi tabiatning mifologik qudratiga ishonishga asoslangan. Ahmad so'vushak mifik homiy issiq va sovuq egasi, qish bilan bog'liq tabiat stixiyasining timsoli. Qahramon shu sehrli ko'makchisi bo'lmaganda shartni bajarolmas edi. Fikrimizcha, Ahmad •.«so'vushak, Suvchi ("Erraana mergan" ertagida) va Ko'l suvini ichuvchi obrazlarining asosi ajdodlarimizning tabiat stixiyasi haqidagi mifologik tasavvurlariga borib taqaladi. Demak, Ahmad so'vushak tipidagi epik ko'makchi obrazlari turkiy xalqlar folkloridagi suv-sovuqlik magiyasini o'zida mujassamlashgan personajlar sirasiga kiradi. Ahmadlar" ertagidagi ikkinchi shart oltoy eposidagi yugurish musobaqa-sinoviga to'g'ri keladi. Oltoy eposida yugurish musobaqa motivida juda ko'p talabgorlar qatnashsa, ertakda Ahmad yugurak Idinrxon podshoning bir yugurak kampiri bilan bellashadi. Bu motivning tayanch nuqtasi yalmog'iz kampir bilan bog'liq. Aslida, yalmog'iz kampir botirning g'alabasiga to'sqinlik qilish uchun yuborilgan g'ov. Chunki "Maaday qara"da Debelek kampir Erlikning ko'rsatmasiga binoan botirning yo'lini poylab oldidan chiqadi va birin-ketin zaharli may berib sehirlaydi. Ertakda kampirning bu vazifasi avjlanib ketib, bora-bora tarafkashlardan biri darajasiga ko'tarilgan. Ahmad yugurak bilan Sekirtpek (Sakrovchi) o'z raqiblarini dog'da qoldirib, marraga birinchi bo'lib yetib keladilar.

Uchinchi shartda yana tabiatning mifologik qudrati namoyon etiladi. Ahmad sichqon tuproqqa qorishtirilgan qirq tuya donni tong olguncha terib oladi. Bu sinovni goh odam, gohida esa jonivor qiyofasida gavdalanuvchi mifologik obraz - Ahmad sichqon bajarishini ramziy bag'ishlov marosimi bilan bog'liq deb o'ylaymiz. Sehr-jodu kuchiga ishongan qadimgi odam afsun yo'li bilan mifik homiy qiyofasiga kirish mumkin deb hisoblagan. Bag'ishlov-inistiastiya marosimida ishtirok etadigan odam o'z homiysining ramziy qiyofasiga kirgan. Ahmad sichqon obrazi bag'ishlov magiyasining mahsuli. Umuman, Yer tinglovchi, Tog'ko'taruvchi, Tosh teruvchi va Ahmad sichqon obrazlari tabiat stixiyasi bilan bog'liq mifologik personajlardir. Qadimgi turkiylar tabiatdagi barcha geografik mavjudlikning mifik "egasi" borligiga ishonganlar. Er egasi, suv egasi, tog'egasi kabi animistik homiy tushunchasi shundan kelib chiqqan. Demak, yetti homiy obrazida qadimgi turklarning tabiat haqidagi mifologik qatashlari mujassamlashgan. Qizig'i shundaki, "Muqam So'yunjon" ertagida Ahmadlar podshoning yana bir shartini bajaradilar, bu motiv o'zbek ertagida uchramaydi. Turkman ertagida tasvirlanishicha, podshoning ikkinchi sharti qirq quloqli qozonda pishirilgan ovqatni bir kishi yeyishdir. Bu shartni Muqam So'yunjonning do'sli - Ahmad chimxo'ra uddalaydi. Fikrimizcha, turkiy xalqlarning astral mifologiyasidagi yetti yulduz - yetti homiy ko'makchi haqidagi miflar ikki mustaqil ertak syujetining yaratilishiga sabab bo'lgan. Bobo syujetda yetti ko'makchi obrazi bo'lgan va ular quyidagi yetti vazifani bajarishgan: yugurish (Ahmad yugurak, Ahmad burganak), merganlik (Ahmad o'qchi, Ahmad ko'rgich), ovqat eyish (Ahmad chimxo'ra, Ahmad o'qchi), o'tkir ko'zlilik (Ahmad o'qchi, Ahmad ko'rgich), issiqqa bardosh berish (Ahmad so'vushak, Ahmad burganakli), suv ichish (Ahmad chimxo'ra), jonivorlar tilini bilish (Ahmad sichqon). Bizningcha, mazkur epik syujetning arxaik namunasida dastavval yetti mifik yordamchi obrazi bo'lgan, keyinchalik syujet evolyutsiyasi davomida ulardan birining funksiyasi yo asosiy qahramonga o'tgan, yoki assimilyastiyaga uchragan. Asosiy qahramonning o'zi bilan mifik homiy soni o'zgarib, avvalgicha qolavergan. Prosyujetda an'anaviy ovqat bilan sinash motivi ham mavjud bo'lgan. Epik qahramonning mifologik tabiatini tashkil etuvchi g'ayrioddiy ko'makchilar obrazining yuzaga kelishiga ajdodlarimizning Yetti qaroqchi - Etagan yulduzlari to'g'risidagi kosmogonik miflari asos bo'lgan.

Turkiy xalqlarning qadim ajdodlari osmon yoritqichlarining mifologik tabiatini muqaddaslashtirib, samoviy kultlar madadiga umid bog'lab yashaganlar. Etagan yulduzlarim avval zaminda yashab, o'ngra ko'kka ko'tarilgan homiy kuchlar timsoli deb tasavvur qilishdan kelib chiqqan astral kultlar bu yulduz turkumi haqidagi mifologik tasavvurlar tizimini shakllantirgan. Etagan yulduz haqidagi arxaik miflar syujetining takomillashishi va diffuziyalanishi natijasida turkiy va mo'g'ul-buryat xalqlari folklorida "yetti homiy" obrazi yaratilgan. Epik homiy obrazining badiiy evolyutsiyasi jarayonida arxaik mif syujetining eng muhim halqalaridan biri bu asotiriy personajlarning yulduz bilan bog'liqligi motivi unutilib kctgan. Natijada kosmogonik mif personaji sifatida shakllangan yetti homiy obrazi epik qahramonning mushkulini oson qiladigan g'ayrioddiy ko'makchilar tarzida tasvirlana boshlagan. Ertak va dostonlarda uchraydigan g'ayrioddiy ko'makchilar soni aynan yettita bo'lmasa-da, ularning epik syujet rivoji davomida bajaradigan badiiy vazifalari talqinida kosmogonik mif syujetiga xos an'anaviy "yettilik" strukturasi -saqlanib qolgan. Demak, turkiy xalqlar folklorining epik janrlarida ko'p uchraydigan yetti bahodir, yetti aka-uka, yetti homiy, yetti ko'makchi kabi mifologik obrazlarning genetik asoslari qadimgi astral miflarga borib taqaladi. (Qadimgi miflardagi asotiriy makon tuzilishi to'g'risidagi kosmogonik qarashlarning epik diffuzivasi o'zbek xalq ertaklarida tarqalgan an'anaviy uch yo'l motivi, uch boshli obrazlar va syujet elementlarining uch marta takrorlanishi kabi magik uchlik bilan bog'liq syujet elementlarining shakllanishi asos bo'lgan.

XULOSA: Ushbu maqolani yozish mobaynida miflar bilan bog'liq bir qancha kitoblarni shu bilan bir qatorda maqolalar bilan ham tanishib chiqdim. Shunday xulosaga keldimki, miflar,

ularning kelib chiqishi, mif bo'yicha xalq og'zaki ijodida qolib ketgan manbalar va tabiatdagi har bir hodisani mifga bog'lash shundan kelib chiqqani, mifning sekin asta yozma adabiyotga ko'chgani shuningdek badiiy adabiyotda ham mifning ishtirok etishini ko'rib tahlil qildim.

Bundan tashqari miflar tarkibiga ezgulik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi kurash haqidagi asotiriy qarashlarni o'zida aks ettirgan dualistik miflar, kult miflari (suv, olov, osmon jismlari, o'simliklar, jonivorlar, hosildorlik kultlari bilan aloqador tasavvurlar asosida shakllangan), o'lib qayta tiriluvchi qahramonlar (Siyovush bilan bog'liq) haqidagi miflar; samoviy (oy, quyosh, yulduzlarning paydo bo'lishi, tabiiy hodisalar haqidagi) miflar; taqvimiy miflar, ya'ni -yilboshi Navro'z bilan bog'liq udumlar, vaqt hisobi omillari haqidagi asotiriy ishonchlar; antropogenik miflar yoki odamzotning yaratilishi (Kayumars, Gavomard, Jamshid) to'g'risidagi miflarni ham o'rgandim. Kurs ishining asosiy obyekti kosmogonik miflar ya'ni osmon jismlari bilan bog'liq miflar bo'lganligi uchun asosiy e'tiborimni shunga qaratdim. Kosmogonik miflar haqida izlanganimda xalq og'zaki ijodining deyarli barcha tur va janrlarida ma'lumotlar topdim. Topishmoqlarda oy, yulduzlar, quyosh haqida xalq maqollarida, ertaklarda ayniqsa afsona va rivoyatlarda mifning kelib chiqish ildizlari ancha keng tushuntirilgan. Ushbu manbalarda foydalanib o'z fikrlarimni bayon qildim va tahlilga tortdim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jo'rayev M., Narziqulova M. Mif, folklor va adabiyot. – Toshkent: Milliy kutubxona nashriyoti, 2006. – 224 b.
2. Sarimsoqov B. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'zbekiston, 2008. – 348 b.
3. Jo'rayev M. Folklor poetikasi va mifologiya. – Toshkent: Fan, 1999. – 216 b.
4. Jo'rayev M., Eshonqulova Z. O'zbek folklorining janr tizimi. – Toshkent: Akademnashr, 2015. – 312 b.
5. Qosimov B. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: O'zbekiston, 2002. – 240 b.
6. Sodiqova N. Mif va xalq e'tiqodlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. – 184 b.
7. Tursunov A. O'zbek xalq og'zaki ijodining janr xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 1983. – 298 b.
8. Иванов В.В. Астральные мифы /' Мифы народов мира. Т. I. - М., 1992. - С.
9. M.Jo'rayev, M. Narziqulova "Mif, folklor va adabiyot" milliy kutubxona nashriyoti. Toshkent. 2006.